

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Καθηγητοῦ τῆς Λαογραφίας

Ο ΑΓΩΝ ΤΗΣ 28ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940 ΕΙΣ ΤΗΝ ΨΥΧΗΝ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ *

Τὸ Ἔθνος τὸ ἑλληνικὸν ὁλόκληρον καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς, οἱ συνελθόντες σήμερον τὴν ὥραν ταύτην εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον χώρον τοῦ πνεύματος, τῆς παιδείας καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἀναπολοῦμεν εἰς τὴν μνήμην καὶ πανηγυρίζομεν τὸ μέγα ἱστορικὸν γεγονός τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940, τοῦ ὁποῖου σήμερον εἶναι ἡ 26η ἐπέτειος.

Χαρακτηρίζομεν μέγα τὸ γεγονός τοῦτο. Ἔτερον, ἰσάξιον αὐτοῦ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, ὑπάρχει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἑθνους τὸ τῆς ξεγέρσεως κατὰ τὸ 1821.

Κίνητρον μοναδικὸν καὶ εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἐξαιρετικὰ συμβάντα, ὑπῆρξε τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας μὲ τὴν διαφορὰν μεταξὺ τούτων, ὅτι εἰς τὸ πρῶτον, δηλ. τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, οἱ Ἕλληνες ἠγωνίσθησαν, ἐγερθέντες κατὰ τοῦ ἀπὸ αἰώνων δυνάστου, πρὸς ἀνάγκησιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, ἐνῶ εἰς τὸ δεύτερον ἐκινήθησαν διὰ νὰ προασπίσουν καὶ διασώσουν τὸ θεῖον τοῦτο εἰς τὸν ἄνθρωπον δῶρημα, τοῦ ὁποῖου τὸ δένδρον εἶχον ποτίσει διὰ ποταμῶν αἵματος οἱ πρόγονοι αὐτῶν.

Ὁ ἀγὼν οὗτω τῆς ἐορταζομένης σήμερον ἐπετείου ὑπῆρξεν ἀγὼν ὑπεράτης θυσίας ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν, διότι ἡ Ἑλλὰς τὴν σύγκρουσιν ταύτην δὲν τὴν ἠθέλησεν, ἐπομένως καὶ δὲν τὴν προεκάλεσεν. Ἐπεβλήθη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου, κατὰ τρόπον μάλιστα σκαιὸν καὶ ἀήθη κατὰ τὰ κρατοῦντα διεθνῶς νόμιμα, τὴν νύκτα τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940, ὅτε τὴν 3ην πρωϊνὴν ὥραν ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος ἐδέχετο τὸν πρεσβευτὴν τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας, ὁ ὁποῖος ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν ἀνακοίνωσιν τηλεσιγραφικὴν διὰ τῆς ὁποίας ἐζητεῖτο, ὅπως ἐντὸς τριῶν ὥρῶν δεχθῇ ἡ Ἑλλὰς, ἄνευ προβολῆς ἀντιστάσεως, τὴν κατάληψιν ὑπὸ τῆς Ἰταλίας δια-

* Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐπὶ τῇ Ἑθνικῇ ἐπετείῳ εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1966.

φύρων περιοχῶν τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους, ἀπαραιτήτων δῆθεν εἰς αὐτὴν διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολέμου¹.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Πρωθυπουργοῦ εἰς τὸν Ἴταλὸν πρέσβυν κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαν ὀλιγόλεπτον μετ' αὐτοῦ συνομιλίαν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ὑπῆρξεν ἀρνητικὴ, διατυπωθεῖσα τελικῶς μὲ μίαν λέξιν, τὴν γνωστὴν «Ὅχι»². Ἡ ἀρνήσις αὕτη, ὅτε μετ' ὀλίγον ἐγένετο ἀστραπιαίως γνωστὴ εἰς τὸ διεθνὲς κοινὸν ἢ ἀπόρρυψις τῆς Ἰταλικῆς ἀξιώσεως, ἐπροξένισε γενικὴν κατάπληξιν καὶ δικαίως, διότι τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ ἄξων Ἰταλίας καὶ Γερμανίας ἐμεσουράνει, θεωρούμενος ἀήττητος. Ἐκ τούτου πάντες οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ πέραν αὐτῆς, ἀπαισιόδοξοι καὶ περίφοβοι, ἔκριναν τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος ὡς λίαν παρακεκινδυνευμένην καὶ αὐτοκτονίαν αὐτῆς.

Εἰς τὰς ἀντιλήψεις των ὅμως αὐτὰς δὲν εἶχον οὗτοι ὕπ' ὄψιν των, ὅσον ἔπρεπε, πρῶτον: τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, συμφῶνως πρὸς τὰς ὁποίας τὸ «Ὅχι» τοῦτο ἦτο ἱστορικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων, πολλάκις εἰς τὸ παρελθὸν ἐπαναληφθέν: εἰς τὸ Ἀρκάδι, εἰς τὸ Σούλι, εἰς τὸ Μεσολόγγι, εἰς τὴν ὑπερήφανον ἀπάντησιν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου πρὸς τὸν Μωάμεθ τὸν Πορθητὴν, εἰς πρότασιν αὐτοῦ περὶ παραδόσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως «τὸ δὲ τὴν Πόλιν σοι δοῦναι οὐτ' ἐμὸν ἔστιν οὐδ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ», ἔπειτα εἰς τὴν ἀπόκρισιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν Ξέρξην, τοῦ Λεωνίδου ἐν Θερμοπύλαις, τῶν Ἀθηναίων πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις, οὕτω δέ, ὅτι ἡ ἀπερίφραστος ἀρνήσις αὕτη πρὸς τὸν πανίσχυρον εἰσβολέα ἀπετέλει, προκειμένης τῆς υπερασπίσεως τοῦ πατρίου ἐδάφους, τήρησιν πιστῆς ἐθνικῆς συμπεριφορᾶς τῶν Ἑλλήνων, παραδεδομένης εἰς αὐτοὺς ἐκ τῶν προγόνων των, καὶ τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα ἐρμηνεύεται καὶ δοξάζεται εἰς τὴν Καλικὴν στροφὴν, εἰς τὴν ᾧδὴν: «εἰς Σούλι».

*Μακρὰν καὶ σκοτεινὴν
Ζωὴν τὰ Παλληκάρια
Μισοῦν ὄνομα ἀθάνατον
Θέλον καὶ τάφον ἔντιμον
Ἀντὶς διὰ στρώμα³.*

Δεύτερον, ὁ περιδεὴς τότε πρὸ τοῦ Ἀξονος καὶ ἀπελπισ κόσμος τῆς Εὐρώπης, καὶ ὁ ἐκτὸς αὐτῆς, δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπαρκῶς ἀντιληφθῆ καὶ τὸν ἕτερον, ἐπίσης σπουδαῖον, παράγοντα τῆς ἐλληνικῆς ἀντιστάσεως, τὴν ὁμό-

1. Βλ. Δ. η. μ. Γ. Κούσουλα, Τὸ τίμημα τῆς ἐλευθερίας. Ἡ Ἑλλάς εἰς τὸν διεθνή στίβον 1939 - 1953, Ἀθήναι 1955, σελ. 89 - 90.

2. Βλ. Δ. η. μ. Γ. Κούσουλα, ἐνθ' ἄν., σελ. 90.

3. Βλ. εἰς τὴν ἐκδοσιν: Κάλβου, ἅπαντα. Λύρα (Ἀθήνα 1927), σελ. 139, σ'.

θυμον ψυχικὴν προετοιμασίαν τοῦ Ἕθνους κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ ἐπιβληθέντος εἰς αὐτὸ ἀγῶνος, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν τὸ « ὄχι » τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ἐχθροῦ ἦτο συγχρόνως « ὄχι » ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ στόματος ἐνὸς ἐκστομισθέν. Ὑπὸ τὰς συνθήκας δὲ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὴν Εὐρώπῃν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐβροντοφωνήθη τοῦτο δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων ἀλλ' ἀντιστοίχως καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν ὅλων τῶν μαχομένων τότε κατὰ τοῦ Ἀξονος λαῶν, διότι ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκείνην τὴν στιγμήν δὲν ἀφεώρα εἰς στενὴν καὶ ἀποκλειστικῶς ἑλληνικὴν μόνον ὑπόθεσιν.

Εἶναι ἄλλο ζήτημα, ἐὰν οἱ σύμμαχοι ἡμῶν ἐλησμόνησαν κατόπιν τὴν σημασίαν ταύτην τῆς ἑλληνικῆς ἀρνήσεως.

Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν εἰς τὰ συγκεκριμένα γεγονότα.

Ἡ Ἱταλία ἀπὸ πολλοῦ, ἰδίᾳ ὅμως ἀφ' ἧς εἶχε καταλάβει τὴν ἐξουσίαν ὁ Φασισμός, ἤρχισε νὰ τρέφῃ ὄνειρα κατακτητικὰ, τούτων δὲ ἐκδήλωσις κατὰ τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξεν ἡ κατάληψις τῇ 1923 τῆς Κερκύρας ὑπὸ τοῦ Ἱταλικοῦ στόλου, ἐκμεταλλουμένης τῆς Ἱταλίας τὸ ἐπεισόδιον τοῦ φόνου τοῦ στρατηγοῦ Τελλίνου ἐν Ἡπείρῳ¹.

Διὰ τοῦ συμφώνου Ἑλληνοἰταλικῆς φιλίας τοῦ ἔτους 1928 αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ φαινόμενον, εἶχον πρὸς καιρὸν βελτιωθῇ², ἐπανήλθον δὲ εἰς ἔντασιν ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1939, ὅτε ἡ Ἱταλία κατέλαβε τὴν Ἀλβανίαν καὶ διὰ σειρᾶς ἔκτοτε ἐνεργειῶν αὐτῆς, πλὴν τῆς ἤδη συστηματικῆς προσπάθειας πρὸς ἐκρίζωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Δωδεκανήσου, ἠνώχλει συνεχῶς τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἐπὶ παραδείγματι: ἡ ἐπιδεικτικὴ ἐκτέλεσις γυμνασίων τοῦ ἐν Ἀλβανίᾳ Ἱταλικοῦ στρατοῦ κατὰ μῆκος τῶν ἀλβανοελληνικῶν συνόρων, ἡ χρῆσις ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Ἱταλῶν στρατιωτῶν ἡσμάτων, ἔχοντων ὡς θέμα ἀλβανικὰς βλέψεις εἰς βάρος τῆς ἀκεραϊότητος τῆς Ἑλλάδος, αἱ συνεχεῖς παραβιάσεις τοῦ ἑναερίου χώρου τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Ἱταλικῶν ἀεροπλάνων, ὀρμωμένων ἐξ Ἀλβανίας, αἱ συνεχεῖς αἰτιάσεις κατὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς δραστηριότητος, τέλος δὲ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς προκλητικότητος κατὰ τῆς χώρας, ὁ πνιγμός ὑπὸ Ἱταλικοῦ ὑποβρυχίου τὴν 15ην Αὐγούστου 1940 τοῦ σηματοστολιστοῦ εὐδρόμου τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου « Ἐλλη », ἡγκυροβολημένου εἰς τὸν ὄρμον τῆς Τήνου, πρὸ τοῦ ἱεροῦ προσκυνηματος τῆς Παναγίας καὶ τοῦ συνηγμένου ἐκεῖ πλήθους τῶν προσκυνητῶν³.

Ἡ βύθισις τοῦ πλοίου τούτου ἐνώπιον τοῦ ἐκπλήκτου διὰ τὴν ἐγκληματικὴν αὐτὴν πράξιν ἑλληνικοῦ καὶ διεθνοῦς κοινοῦ ἀπεδόθη ὑπὸ τῶν Ἱταλῶν

1. Πρὸβλ. Δ. η. μ. Γ. Κούσουλα, ἐνθ' ἀν., σελ. 76.

2. Ἐνθ' ἀν., σελ. 17 κέξ.

3. Αὐτόθι, σελ. 46, 75 κέξ.

εις τούς "Αγγλους. 'Η κυβέρνησις της 'Ελλάδος παρά τὸ γεγονός ὅτι κατεῖχεν ἀδιάσειστα πειστήρια περὶ τῆς ἐθνικότητος τοῦ ὑποβρυχίου, ἐν τούτοις διὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος ἐσιώπησεν, ὅλος ὅμως ὁ ἑλληνικὸς λαός, ψυχικῶς ἀνάστατος ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ἦτο πεπεισμένος ὅτι ἡ ὕπουλος καὶ ἀχαρακτήριστος προᾶξις αὕτη ἦτο ἰταλική. Πάντα ταῦτα, καθὼς καὶ ἡ ἀρθρογραφία τοῦ ἰταλικοῦ τύπου κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1940 ἐναντίον τῆς 'Ελλάδος¹, εἶχον διεγείρει τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἱερὰν ἀγανάκτησιν τοῦ 'Ελληνικοῦ λαοῦ, οὕτω δὲ ἐχαλύβδωνον τὴν ψυχικὴν προπαρασκευὴν καὶ ἐνότητά αὐτοῦ δι' ἐνδεχομένην ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς ἀκεραιότητος τῆς χώρας.

Εἰς τὰς συνεχεῖς ἰταλικὰς προκλήσεις ταύτας ἡ 'Ελλὰς ἐπεδείκνυε μετριοπάθειαν, ἀσχοῦσα οὕτω φιλειρηνικὴν πολιτικὴν ἀπέναντι τῆς μεγάλης γείτονος. Ὅμως τελικῶς δὲν ἐπέτυχε, νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐπίθεσιν αὐτῆς, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη κατὰ τρόπον ὕπουλον καὶ ἡθικῶς ταπεινὸν τὴν 5.30' πρωϊνῇ, ἡμίσειαν ὥραν ἐνωρίτερον τῆς ταχθείσης διὰ τοῦ τηλεγράφου προθεσμίας.

'Ο 'Ελληνικὸς λαὸς ἐληροφορεῖτο τὴν πρωΐαν τῆς 28ης 'Οκτωβρίου τὴν ἐχθρικὴν εἰσβολὴν διὰ διαγγελμάτων τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ Βασιλέως εἰς ἔκτατον ἔκδοσιν τῶν ἐφημερίδων, συγχρόνως δὲ καὶ διὰ συριγμῶν τῶν σειρήνων τὴν 7ην πρωϊνὴν ὥραν².

'Οσοι, μόλις ἐγερθέντες ἐκ τοῦ ὕπνου, δὲν εἶχον ἀκόμη ἀναγνώσει ἐφημερίδας, οὗτοι, ἀκούσαντες τὸν συριγμὸν τῶν σειρήνων, οὐδεμίαν εἶχον ἀμφιβολίαν ὅτι οἱ συριγμοὶ ἐσήμαινον ἀγγελίαν πολέμου.

'Η ἐπιστράτευσις εἶχεν ἤδη κηρυχθῆ ἀπὸ τῆς 5ης πρωϊνῆς. Ἀμέσως πάντες οἱ στρατεύσιμοι ἔσπευδον εἰς τὰ κέντρα κατατάξεως μὲ ἐνθουσιασμόν, πληθὴ δ' ἄλλα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπρωτοστατεῖ ἡ σπουδάζουσα νεότης, ἐξεχύνοντο εἰς τὰς ὁδοὺς, ζητωκραυγάζοντα ὑπὲρ τῆς νίκης.

'Απὸ κανένα τότε δὲν ἔλειψε τὸ θάρρος, οὐδεὶς ἐφάνη μὲ ἀντίθετον γνώμην. Πάντες, ἡνωμένοι μὲ ὁμοφροσύνην, αἰσιοδοξίαν καὶ σταθερὰν πίστιν ἐπὶ τὴν νίκην, ὑπήκουον εἰς τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος, ἡ ὁποία διευπλώνετο εἰς τὰ ἐπίσημα διαγγέλματα. Τὸ βασιλικὸν διάγγελμα κατέληγε: «Μὲ πιστὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς, τὸ 'Εθνος σύσσωμον καὶ πειθαρχοῦν ὡς εἰς ἄνθρωπος, θὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἐστιῶν μέχρι τῆς τελικῆς νίκης»³.

'Η ἐμπόλεμος οὕτω κατάστασις μετὰ τῆς 'Ιταλίας ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς 28ης 'Οκτωβρίου 1940 ἦτο πραγματικότης, ἐπιβεβαιωθείσα τὴν ἰδίαν ἡμέραν διὰ τοῦ πρώτου πολεμικοῦ ἀνακοινωθέντος τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου, τὸ

1. Βλ. Δ. η. μ. Γ. Κούσουλα, ἐνθ' ἄν., σελ. 75 κ. ἐξ.

2. Βλ. Ἀ. λ. ε. Π. ἀ. γ. ο. υ., 'Ο πόλεμος τῆς 'Ελλάδος 1940-1941 ('Αθήναι 1945), σελ. 217. Δ. η. μ. Γ. Κούσουλα, ἐνθ' ἄν., σελ. 89 κ. ἐξ.

3. Βλ. εἰς ἐφημ. «'Η Καθημερινή» τῆς 29ης 'Οκτωβρ. 1940, σελ. 1.

ὁποῖον ἀνέφερεν: « Αἱ ἰταλικά στρατιωτικά δυνάμεις προσβάλλουν ἀπὸ τῆς 5,30' π.μ. σήμερον τὰ ἡμέτερα τμήματα προκαλύψεως τῆς ἑλληνοαλβανικῆς μεθορίου. Αἱ ἡμέτεραι δυνάμεις ἀμύνονται τοῦ Πατρίου ἐδάφους ».

Αἱ πρῶται ἡμέραι τῆς ἐπιθέσεως ἔβαινον εὐνοϊκῶς διὰ τὸν ἐχθρόν, ὁ ὁποῖος προήλαυνεν ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, τῶν ἑλληνικῶν σχηματισμῶν προκαλύψεως συμπτυσσομένων καὶ ὑποχωρούντων πρὸ τοῦ ἐχθρικοῦ ὄγκου εἰς ἔμψυχον καὶ ἄψυχον ὕλικόν.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος ὀργανώντο ἐν τάχει ἡ ἐπιστράτευσις μὲ τὸ ἠθικὸν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν στρατευομένων ὑψηλὸν καὶ μὲ φρόνημα ἀντιστάσεως ἀρραγές. Αἱ κινούμεναι πρὸς τὸ πεδίον τῆς μάχης στρατιωτικαὶ μονάδες, ἠνωμένοι ψυχικῶς καὶ μὲ πίστιν καὶ θάρρος εἰς τὸν ἀγῶνα, μακρὰν οὕτω τοῦ φόβου καὶ τῆς ἰδέας τοῦ θανάτου, προσήρχοντο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὑπεράτου πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος.

Τῆς ψυχολογικῆς αὐτῆς καταστάσεως τῶν μαχητῶν τοῦ 1940 ἀντίστοιχος δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ, ἡ ἀναφερομένη ψυχραιμία καὶ ἀταραξία τῆς ψυχῆς μεταξὺ τῶν τριακοσίων τοῦ Λεωνίδου πρὸ τῆς μάχης παρὰ τὰς Θερμοπύλας πρὸς τοὺς Πέρσας τοῦ Ξέρξου. Οἱ ὀλιγάριθμοι οὗτοι προασπισταὶ τῆς ἑλληνικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς συγχρόνως ἐλευθερίας ἐκ τῆς ἀσιατικῆς εἰσβολῆς, κατὰ τὴν κρίσιν ἐκείνην ὥραν ἐγυμνάζοντο καὶ ἐκτενίζοντο, ὅπερ σημαίνει ὅτι εἶχον οὗτοι πλήρη ἐπίγνωνσιν τοῦ καθήκοντός των, συνείδησιν τῆς μετ' ὀλίγων αὐτοθυσίας των, καὶ τοῦ ὑψηλοῦ νοήματος αὐτῆς, δηλ. τοῦ πόσον ὠραῖος εἶναι ὁ θάνατος διὰ τὴν πατρίδα.

Τὸ ἐπίτευγμα τῆς ψυχικῆς αὐτῆς ἐνώσεως, τῆς ὁμοφροσύνης καὶ τῆς πειθαρχίας, ὑπῆρξε τὸ σταθερὸν θεμέλιον ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον ἐστηρίχθη ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν εἰσβολὴν ἢ μεταλλαγὴ τῶν πολεμικῶν γεγονότων εἰς τὰς δυσβάτους κορυφὰς τῆς Πίνδου, δηλ. ἡ μετατροπὴ τῆς ὑποχωρήσεως ἐνταῦθα τῶν ἑλληνικῶν τμημάτων, μετὰ τὴν ἐνίσχυσίν των, εἰς ἀντεπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ εἰς τὴν ἐκδιώξιν του ἐκ τῶν καταληφθεισῶν ὑπ' αὐτοῦ θέσεων.

Τὸν ψυχικὸν τοῦτον παράγοντα καὶ τὴν ὁμόνοιαν, ἐνὶ λόγῳ τὴν ἀκλόνητον πεποίθησιν τῶν μαχομένων ἐπὶ τὴν νίκην, ἧς ἐπιτραπῇ νὰ τόνισωμεν εἰς τὴν σημερινὴν ὁμιλίαν, ὥς ἐπίσης καὶ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐξεφράσθη ἡ ἀρετὴ αὕτη καὶ ἡ ἐπιτευχθεῖσα νίκη εἰς δημῶδη ἔσματα καὶ εἰς λόγια ποιήματα.

'Ο Ἑλληνικὸς στρατὸς μὲ σταθεράν καὶ ἀσάλευτον πίστιν εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος του καὶ μὲ γρανιτώδη εὐψυχίαν, καίτοι ὀλιγαριθμότερος τοῦ ἀντιπάλου καὶ ἐφωδιασμένος μὲ πολεμικά μέσα ἀνεπαρκῆ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἄριστον εἰς σύγχρονα ὅπλα καὶ μέσα ἐξοπλισμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἀεροπορίαν, ἡ ὁποία παρενέβαινεν ἐνεργῶς εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐπέτυχεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως, νὰ ἀνακτήσῃ τὰς καταληφθείσας Ἑλληνικὰς περιοχὰς καὶ διὰ πεισματωδῶν μαχῶν, κατόπιν μεγάλων

ἀπωλειῶν τοῦ ἐχθροῦ, νὰ ἀπωθήσῃ τοῦτον πέρα τῶν ἐθνικῶν συνόρων, ἐντὸς τῆς Ἀλβανίας.

Τὴν 10ην Νοεμβρίου, ἤτοι δύο ἐβδομάδας ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ αἰθέρος καὶ τῶν τηλεγραφικῶν καλωδίων ἀντὶχεῖ δοξασμένον εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ διελαλεῖτο ὅτι ὁ Δαυὶδ ἐνίκησε τὸν Γολιάθ.

Εἰς τὴν Ἡπειρον, ἀπὸ τὰς ὁροσειρὰς τῆς Πίνδου, ἤρχισεν οὕτως ἡ μεταβολὴ τῆς ἐξελιξέως τῶν πολεμικῶν γεγονότων ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην, ὥς καὶ εἰς γειτονικὰς αὐτῆς πρὸς νότον καὶ ἀνατολικῶς, συνειηροῦντο ἀκόμη τότε ζῶνται ἀναμνήσεις καὶ θρύλοι ἀπὸ τὴν δρᾶσιν τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν, ὥς περὶ τοῦ πολεμοχαροῦς καὶ τουρκομάχου Κατσαντώνη εἰς τ' Ἀγραφα, ἔπειτα τοῦ Μπουκουβάλα, τῶν Σουλιωτῶν, τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τῆς Δέσπως καὶ ἄλλων ἡρώων. Ἐνταῦθα, εἰς τὰς περιοχὰς αὐτάς, ἐπιζοῦν παραλλήλως καὶ αἱ παραδόσεις διὰ τὰς καταστροφὰς τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τῶν ὀργανωμένων ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στιφῶν ἐξ Ἀλβανῶν.

Εἰς τοὺς ἰδίους αὐτοὺς τόπους καὶ βορειότερον εἰς τὰς χαράδρας καὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων διεξήγετο τώρα καὶ ὁ φονικὸς πόλεμος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰταλῶν.

Ἡ παραδεδομένη ἰαχὴ τῶν ἐπιτιθεμένων Ἑλλήνων «ἀέρα» καὶ ἡ λόγχη τῶν εἶχον κατατρομάξει καὶ ἐμβάλει εἰς πανικὸν τὸν ἐχθρόν, ὁ ὁποῖος προφανῶς δὲν εἶχεν ἰδεώδη διὰ τὰ ὁποῖα νὰ ἀγωνίζεται. Ὡς οὗτος ὠμολόγει τότε, τοὺς φουστανελλοφόρους Ἑλλήνας μαχητὰς μὲ τὴν ξιφολόγχην καὶ τὴν διάτορον κραυγὴν «ἀέρα», ἐθεώρει ὥς διαβόλους, οἱ ὁποῖοι ἐνέσπειρον εἰς αὐτὸν τὸν ὄλεθρον.

Τὸ «ἀέρα» τοῦτο τῶν Ἑλλήνων ὀπλιτῶν ἐπέφερε τὰ ἀποτελέσματα αὐτά, διότι ἦτο φωνή, ἡ ὁποία ἐξεπήδα ἀπὸ τὰ στήθη των καὶ ὠμοίαζε πρὸς ἔκρηξιν ἡφαιστείου, διότι ἐθερμαίνεται καὶ ἐπυρακτώνετο ἀπὸ τὴν ἐπίσης πυρακτωμένην ψυχὴν, αὐτὴν ἡ ὁποία ὑπερήσπιζεν ἐκεῖ «τὸ πνεῦμα τὸ ἀνθρώπινον», τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὴν βαθυτέραν σημασίαν τῆς ἐλληνικῆς αὐτῆς κραυγῆς ἐξορμήσεως μὲ τὴν λόγχην ἐφ' ὅπλου, ἰδοὺ, πῶς τὴν ἐκφράζει ὁ ποιητὴς μὲ τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας του εἰς τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ ποιήματός του ὑπὸ τὸν τίτλον: «Κλεισούρα».

Ὅχι πὰ λόγια,

ὅχι τὰ μάταια, τὰ τριμμένα λόγια τοῦ Ἑπουρ!

Μὲ τὴ λόγχη Σας μόνο·

μὲ τὴ λόγχη Σας μόνο καὶ μὲ τὴν ψυχὴ Σας·

μὲ τὴ λόγχη Σας καὶ μὲ τὴν ψυχὴ μας,

γυμνὲς καὶ τίς δυνό,

ας όρμήσουμε, χέρι με χέρι πιασμένοι,
στον υπέρτατο, αντρίκειο χορό μας
για την "Εφοδο του "Υψους.

Πιά κι ό μόνος ό λόγος που ταίριαζε πρώτα να βγαίνει
απ' τ' αδάμαστα στήθια Σας μέσα,
σά φαινότανε αντρίκια ό όχτρος μας :

«άέρα! άέρα!»

πιά και τούτος σωπαίνει σε τούτη τη ζώνη, που μόνο,
πιό ψηλά από γκρεμά κι από χιόνια και βράχους,
κάτι νιώθουμε άπάνω στη μεγάλη κορφή να θρονιάζει
κάτι π' αὔριο θέ να 'ναι δικό μας,
δικό μας για πάντα ¹.

'Ο έχθρος υπό την πολεμικήν αυτήν κραυγήν « άέρα » του "Ελληνος όπλί-
του και με την λόγην του έσαρώνετο και άπεδεκατίζετο, φεύγων δέ προτρο-
πάδην έγκατέλειπε τās χαράδρας, τὰ μονοπάτια και τās κορυφάς τών όρέων
με άταφα έπ' αυτών τὰ σώματα τών νεκρών του.

Τό τραγικόν, αμα δέ και θλιβερόν θέαμα τούτο τών κατακειμένων ατά-
φων νεκρών του έχθρου άπετέλεσε θέμα δημοτικού τραγουδιού, ώς κατα-
τέρω, τό όποιον κατεγράφη εκ του στόματος του λαού εις τὰ Γρεβενά τό
1955.

Τ' έχεις, βρε μαῦρε κόρακα, και σκούζεις και φωνάζεις;
μήνα για αίμα δίφασες, μήνα για μαῦρα λείσια;²
'Εβγα ν-άπán' στο 'Ελμπασάν, Μοράβα, Τεπελένι,
να 'δής κορμιά 'Ελληνικά, θαμμέν' αράδ' αράδα.
'Εβγα ψηλά στο Σμόλικα, άπán' στη Σαμαρίνα,
να 'δής κορμιά ιταλικά, γέμισαν οί χαράδρες³.

Εις τό ζῆσμα τούτο ό λαϊκός ποιητής δέν έπιζητεί τόσον να παρουσιάση
σκηνογραφίαν τών πολυνέκρων συγκρούσεων και την έκτασιν τών άπω-
λειών του πολέμιου, όσον να δείξη την προβληθείσαν αντίστασιν τών 'Ελ-
λήνων, την σφοδρότητα τών διεξαχθεισών μαχών και την κάμψιν του έχθρου
πρός έσπευσμένην ύποχώρησιν, ώστε να εγκαταλίπη ούτος έπί του πεδίου
της μάχης τούς νεκρούς του ατάφους, βοράν ούτω τών όρνέων' εις τό προ-
κειμενον τραγούδι του κόρακος, ό όποιος προτρέπει να στραφῇ προς
τά εκεί, όπως κορέση την πείναν του' έν αντιθέσει προς τόν έλληνικόν στρα-

1. 'Αγγ. Σικελιανού, Λυρικός βίος, τόμ. Γ' ('Αθήναι 1947), σελ. 292.

2. Τὰ πώματα τών νεκρών.

3. Βλ. εις 'Ελληνικά δημοτικά τραγούδια, 'Εκλογή. τόμ. Α', έν 'Αθήναις 1962,
σελ. 179, άρ. νβ' (εκδ. Λαογραφ. 'Αρχείου 'Ακαδημίας 'Αθηνών, άρ. 7).

τόν, ὁ ὁποῖος μὲ ἀπωλείας ὠπαύτως σημαντικὰς εἰς τὸ Ἑλμπασάν, εἰς τὴν Μοράβα καὶ εἰς τὸ Τεπελένι, ὅμως νικητὴς καὶ κρατῶν τὰς θέσεις του, εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ θάπτη τοὺς πίπτοντας εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης.

Ὁ ποιητὴς τοῦ ἔσματος τούτου, ἔχων ἄμεσον αἰσθησιν τῶν ἡρωικῶν τούτων γεγονότων, ἐπιτυγχάνει μὲ τὸ θέμα εἰς τοῦτο τοῦ κόρακος, νὰ διεγείρῃ τὴν φαντασίαν τοῦ ἀκροατοῦ, ὥστε νὰ αἰσθανθῇ οὗτος εἰς τὴν ψυχὴν του τὴν φοβερὰν τραγωδίαν τῶν γενομένων μαχῶν.

Μὲ τὴν ἰδίαν τεχνικὴν εἰς τὸ θέμα, ὑπάρχει, ἕτερον, παλαιότερον, δημοτικὸν τραγούδι, διαδεδομένον εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου ἕως εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τὸ δημῶδες ἔσμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν κλέφτικων τραγουδιῶν, τῶν ἡρωικῶν τούτων ἔσμάτων ἐκ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, τὰ ὅποια, δυστυχῶς, ὥς καὶ ἄλλα εἶδη τῆς δημῶδους ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου τοῦ λαοῦ — ἃς ἐπιτραπῇ νὰ τὸ εἴπω κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ὥραν — δὲν κατέχουν οἷαν πρέπει θέσιν εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν παιδείας.

Ἰδοὺ τὸ ἐν λόγῳ ἀρχαιότερον κλέφτικο τραγούδι, κατὰ παραλλαγὴν του ἐκ Σιτερεᾶς Ἑλλάδος, εἰδικῶς ἐκ τῆς ἐπαρχίας Αἰτωλίας.

*Τ' ἔχεις, καημένι κόρακα, κὶ σκοῦζεις κὶ φονάζεις;
Νὰ μὴ διψᾷς γιὰ αἵματα, νὰ μὴ διψᾷς γιὰ λέσια;¹
Ἔβγα ψηλὰ στοὺν Κόζιακα², δίπλα στὴν Καλιαμπάκα
κὶ ἀγνάντιψι τὴν Πονταμιὰ κὶ αὐτὴν τὴν Κρούα Βρύση,
νὰ ἰδῇς κορυμὰ ποὺ κείτοντι, κορυμὰ δίχως κεφάλια³.*

Οἱ τόποι οὗτοι τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Θεσσαλίας, ὅπου ἀποστέλλεται τὸ ὄρεον, ὑπῆρξαν πεδία μυριονέκρων συγκρούσεων τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ντερβεναγάδες των, κυρίως Ἀρβανίτες, κατὰ τὴν περίοδον μάλιστα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Τὸ κλέφτικο τοῦτο ἔσμα μὲ τὸ ἄδρὸν ὕψος του καὶ τὴν δραματικὴν εἰς αὐτὸ μεγαλοπρέπειαν, μετεπλάσθη ὑπὸ τοῦ νεωτέρου λαϊκοῦ ποιητοῦ τοῦ 1940, διὰ νὰ ἐκφράσῃ καὶ οὗτος τὰ ὅμοια εἰς ὀρμητικότητα καὶ ἀποτελέσματα σύγχρονά του ἡρωικὰ γεγονότα, τὰ ὅποια ὁ ἴδιος εἶχε ζήσει καὶ τὰ εἶχε βαθέως αἰσθανθῇ. Οὕτως εἰς τὸ ὀλιγόστιχον καὶ λιτὸν τοῦτο ἔσμα τοῦ 1940, τοῦ ὁποίου τὸ παλαιότερον πρότυπον, δηλ. τὸ κλέφτικον, παρέμενεν εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν ζωντανόν, ὥς σταθερὸν ὕλικόν δομῆς, ἐπέτυχεν ὁ λαϊκὸς ποιητὴς τὴν ἔκφρασιν καὶ ἐξύμνησιν τῶν ἐξαιρετικῆς τόλμης καὶ εὐψυ-

1. Βλ. ἀν., σελ. 174, σημ. 2.

2. Ὅρος τῆς Θεσσαλίας.

3. Βλ. εἰς: Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια, ἔνθ' ἀν., σελ. 284, ἀρ. η', Β'.

χίας κατορθωμάτων τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς 3 Νοεμβρίου, ὅτε ἀνακατελήφθη ἡ Σαμαρίνα, μὲ τὴν κατόπιν προέλασιν τοῦ στρατοῦ διὰ σκληρῶν μαχῶν ἐντὸς τοῦ Ἀλβανικοῦ ἐδάφους καὶ τὴν κατάληψιν τῶν ὄρειων ὄγκων τοῦ Κόζιακα καὶ τοῦ Μοράβι, ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ Ἑλμπασάν καὶ τοῦ Τεπελενίου.

Δὲν περιγράφονται εἰς τὸ δημῶδες ἔσμα τοῦτο αἱ ὑπὸ σκληρὰς συνθήκας διεξαχθεῖσαι μάχαι ἀπὸ ἀπόψεως μορφολογίας τοῦ ἐδάφους καὶ καιρικῶν συνθηκῶν, ὥς καὶ τῆς ἀσυγκρίτου ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς καὶ εἰς πολεμικὰ μέσα τοῦ ἔχθρου. Ἐὰν ἐπεχίρει τοῦτο ὁ ποιητής, θὰ συνέθετε ἀπλῶς ἔμμετρον χρονογραφίαν, ἐν τέλος ἀφηγηματικὸν τραγούδι. Εἰς τὸ ἐν λόγῳ ὅμως ἔσμα μὲ τὴν δῆλωσιν τῆς στιγμῆς τοῦ χρόνου ὅπου φανερῶνεται τὸ ἀποτέλεσμα ἐκ τῆς μάχης, τὸ τραγικὸν αὐτὸ θέαμα τῶν ἀτάφων πτωμάτων, ἐπίσης μὲ τὴν παράθεσιν τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν τόπων, συμβόλων τῆς πεισματώδους ἀντιμετρήσεως τῶν ἀντιπάλων, προσλαμβάνουν ζωηρότητα εἰς τὴν φαντασίαν ἢ εἰκὼν τοῦ ὅλου ἀγῶνος καὶ τὸ νόημα αὐτοῦ. Εἰδικώτερον εἰς τοὺς τελευταίους δύο στίχους τοῦ ὑποβλητικοῦ τούτου ἔσματος:

*Ἔβγα ψηλὰ στὸν Σμόλικα, ἀπάν' στὴ Σαμαρίνα,
νὰ ὀῆς κορμιὰ ἰταλικά, γεμίσαν οἱ χαράδρες*

ἔχομεν ἔμπροσθεν ἡμῶν ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῶν σκληρῶν καὶ αἱματηρῶν συγκρούσεων ἀπὸ τῆς 3ης μέχρι τῆς 8ης Νοεμβρίου κατὰ τὰς ὁποίας ἐπετεύχθη ἡ ἀνάκτησις τῆς Σαμαρίνας τὴν 3ην Νοεμβρίου καὶ κατὰ τὰς ἀκολούθους ἡμέρας, κατόπιν βυρειῶν ἀπωλειῶν τοῦ ἔχθρου εἰς ἄνδρας καὶ πολεμικὸν ὕλικόν, ἢ ἐκκένωσις ὑπ' αὐτοῦ ὅλου τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους βορείως καὶ βορειοανατολικῶς τοῦ ὅρους Σμόλικα¹.

Περὶ τῶν γεγονότων τούτων παραθέτω τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ 15ου ἐπισήμου ἀνακοινωθέντος τοῦ Γενικοῦ Στρατηγεῖου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἀ δημοσιευμένον εἰς τὸν ἡμερησίον τύπον τῆς 11 Νοεμβρίου 1940.

— « Μεταξὺ 28ης Ὀκτωβρίου καὶ 10ης Νοεμβρίου εἰς τὰς ὄρεινὰς καὶ δασώδεις περιοχὰς τοῦ Σμόλικα καὶ τοῦ Γράμμου ἐπὶ τῆς βορείας Πίνδου ἔλαβον χώραν ἐπιχειρήσεις σοβαρὰς ἐκτάσεως, καταλήξασαι εἰς πλήρη ἦταν καὶ ἀποσύνθεσιν τῆς Μεραρχίας τῶν Ἀλпинιστῶν, μιᾶς τῶν ἐπιλέκτων Μεραρχιῶν τοῦ ἔχθρου, ἐνισχυμένης δι' ἱππικοῦ, Βερσαλιέρων καὶ σχηματισμῶν τῆς φασιστικῆς ἐθνοφρουρᾶς.

Διὰ τῆς μεγάλης ταύτης μονάδος τοῦ δ ἔχθρου ἐπεδίωξε νὰ ἐπιφέρῃ ταχὺ καὶ ἀποφασιστικὸν πλῆγμα κατὰ τῶν ἐν Ἡπείρῳ δυνάμεών μας. Ἀνελήφθη ἐκ μέρους μας σφοδρὰ ἀντεπίθεσις, ἥτις διεξήχθη μετὰ πείσματος ὑπὸ

1. Βλ. Ἀλεξ. Παπάγου, Ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος 1940 - 1941 (Ἀθήναι 1945), σελ. 222 - 223.

σκληράς έδαφικάς και καιρικάς συνθήκας και δυχερεστάτας τοιαύτας άνεφο-
διασμοῦ. Μετά σκληρόν άγώνα αἱ έχθρικάι δυνάμεις άνετράπησαν και, σπεύ-
δουσαι να διαφύγωσι την πλήρη κύκλωσιν, υπεχώρησαν έν διαλύσει, κατα-
διωκόμεναι κατά πόδας.

Αἱ άπώλειαι τοῦ έχθροῦ εἰς νεκρούς και τραυματίας υπήρξαν βαρεῖαι.
Πολυπληθεῖς αἰχμάλωτοι και παντοειδές ὑλικόν, μή καταμετρηθέν εἰσέτι,
έπεσαν εἰς χεῖρας μας »¹.

Διά την έξύμνησιν τῶν άποφασιστικῶν τούτων έπικῶν περιστατικῶν,
τά όποῖα έκριναν την τύχην τής συρράξεως ταύτης, ήρκεσεν εἰς τόν λαϊκόν
ποιητήν τοῦ μνημονευθέντος ἔσματος² ή χρῆσις μόνον τῶν όνομάτων τῶν
τόπων τῶν μαχῶν και τής εἰκόνης τοῦ άποτελέσματος έξ αὐτῶν, δηλ. τής
πληρώσεως τῶν χαραδρῶν τοῦ βουνοῦ Σμόλικας και τής περιοχῆς τής Σαμα-
ρίνας δια τῶν έγκαταλειφθέντων ατάφων νεκρῶν ὑπό τοῦ εκείθεν ατάκτως
ὑποχωρήσαντος έχθροῦ.

Ίδου τώρα, πῶς ό λόγιος ποιητής, έν αντιθέσει πρὸς τόν λαϊκόν, εἰκο-
νίζει εἰς τὸ ποίημά του τὸ θέμα τοῦτο τοῦ έπικοῦ και τραγικοῦ μεγαλείου,
τὸ όποῖον βλέπομεν εἰς τὸ δημῶδες ἔσμα.

Οὔτος έχει ἔμπροσθέν του και ἔμπνέεται από τὸν νικηφόρον ἑλληνικόν
στρατὸν εἰς τὸ σύνολόν του και πρὸς αὐτὸν αἰσθάνεται την ανάγκην νά απευ-
θύνη τὸν προσήκοντα ὕμνον δια τοῦ ποιήματός του, άφιερωμένου οὕτω
« Στὸν Ἑλληνικὸ Στρατό ».

*Τραγούδια σοῦ ταιριάζουνε τρανόφτερα. Πινδαρικοί
σοῦ πρέπουν ὕμνοι Ἐσέ.*

*Κι ὅπου περνᾷς καμαρωτός, στρωμένα τὰ βαγιόκλαρα,
Ἑλληνικὲ Στρατέ.*

*Μέ σύνθημα στὰ χεῖλή σου, τὸ Ἑλευθερία ἢ Θάνατος,
τὰ ἔργα τὰ εἰρηνικά*

*Παράτησες και χύμξες, — ἀγρίμι πρωταμόλυτο —
στὰ θρυλικά βουνά.*

*Και στὸν έχθρὸ τὸν πάνοπλον, ἐφώναξες βροντόλαλα :
Δὲν θά περάσης, OXI.*

*Τὸ λέν' ή Πίνδο και τὸ Ἰβάν, τὸ λέει ή Μοράβα...³ τοῦ τσολιᾶ
τί ἀξίζει ή ξιφολόγχη...⁴*

1. Βλ. εἰς έφημ. « Ἡ Καθημερινή » τής 11ης Ἰανουαρ. 1940, σελ. 1.

2. Βλ. άνωτ., σελ. 174.

3. Αἱ θέσεις αὗται κατελήφθησαν την 22αν Νοεμβρ. 1940. Βλ. Ἑλ. Παπά-
γος, ἔνθ' άν., σελ. 233.

4. Ποίημα τοῦ Σωτηρίου Σκίπη· βλ. εἰς έφημ. « Ἡ Καθημερινή » τής
1ης Ἰανουαρ. 1941, αρ. φύλλ. 8787, σελ. 1.

Εἰς τὸ ποίημα τοῦτο μετὰ τὴν γενικὴν σύλληψιν τοῦ θέματος: 'Ελληνικὸς στρατός, τὸν ὁποῖον ἀνυποῖ εἰς σύμβολον τοῦ θριάμβου ὁ λόγιος ποιητής, καταλήγει οὕτως εἰς τοὺς δύο τελευταίους στίχους αὐτοῦ εἰς τὸ συγκεκριμένον, τὸ ὠρισμένον, οὕτω δὲ ἀναφέρει τὰ ὀνόματα τόπων ὅπου ὁ στρατὸς ἔγραψε τὸ ἔπος, δηλαδὴ τὴν Πίνδον, τὸ 'Ιβάν καὶ τὴν Μοράβαν, τελευταῖον δέ, εἰς τὴν ἀποκορύφωσιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του, καὶ τὸ ἐπίσης σύμβολον τῆς ἑλληνικῆς ἀνδρείας καὶ φόβητρον τοῦ ἐχθροῦ, τὸν τσολιὰν μὲ τὴν ξιφολόγχην.

'Ο ὕμνος οὗτος εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν μὲ τὴν ποιητικὴν ἀποστροφὴν εἰς τὸ τέλος πρὸς τὸν τσολιὰν μὲ τὴν φουστανέλλαν, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνέτρεψε τὸν ἐχθρὸν εἰς τὸν Σμόλικαν, ὥς γνωστόν, εἶχε ἤδη γίνεи τότε, ὅτε τὸ 1940 ἐδημοσιεύθη τὸ ποίημα τοῦτο, θέμα ἐκμεταλλεύσεως καὶ εἰς τὰς ἐπιθεωρήσεις τοῦ θεάτρου, κατέστη δὲ ταχέως σύμβολον, τὸ ὁποῖον εὗρε διάδοσιν καὶ ἐμπορικὴν, συνεχιζομένην καὶ μέχρι τῆς σήμερον.

'Η ἀθάνατη αὐτὴ φουστανέλλα, ἡ ὁποία ὕμνήθη τότε, τὸ 1940, ὑπὸ τὸ ὄνομα: τσολιάς, εἰς τὸν πόλεμον τοῦ 1912-1913 μὲ τὸ ὄνομα: εὐζωνοί, παλαιότερον δὲ ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰς τὴν λέξιν: παλληκαρί, ἔχει πολὺ παλαιότεραν παράδοσιν εἰς τὸν ἡπειρωτικὸν τοῦτον ἐλλαδικὸν χῶρον.

'Εκ τῆς κεραμεικῆς διακοσμητικῆς τῶν Βυζαντινῶν χρόνων γνωρίζομεν ὅτι παριστάνετο εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην ὁμοίως μὲ φουστανέλλαν καὶ ἡ μορφὴ τοῦ Διγενῆ 'Ακρίτα¹, τοῦ μὲ ὑπερφυσικὴν δύναμιν ἥρωος τούτου τοῦ μεσαιωνικοῦ 'Ελληνισμοῦ.

'Η ὀνομαστὴ οὕτω φουστανέλλα τοῦ τσολιᾶ, τοῦ νεωτέρου τούτου 'Ακρίτου τοῦ 1940, ὑπῆρξεν ἡ αὐτὴ πρὸς τὸν ὁμοίως μέχρι τῶν γονάτων χιτῶνα τοῦ 'Ακρίτου τῶν βυζαντινῶν χρόνων, τοῦ ἥρωος, ὑπερασπιστοῦ τῶν ἐθνικῶν συνόρων πρὸς τὸν Εὐφράτην, γίγαντος μὲ ἀκατάβλητον σωματικὴν δύναμιν, ὥστε τοῦτον κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ψυχορραγήματός του πρὸς θάνατον καὶ ἡ γῆ νὰ τὸν τρομάξῃ, ὁ οὐρανὸς νὰ βροντᾷ καὶ νὰ ἀστράφῃ καὶ τέλος νὰ σείεται ὁ ἐπάνω κόσμος, « πῶς θὰ σκεπᾷ τὸν ἀητό, τῇ γῆς τὸν ἀνδρειωμένο »².

'Ὡς ἀνδρειωμένος, δυνατός, καὶ εἰς τὴν χοῇσιν τῆς ξιφολόγχης ἄριστος τεχνίτης, ὕμνήθη καὶ ὁ ἀπόγονος αὐτοῦ, τοῦ Βυζαντινοῦ ἀκρίτου, ὁ νεώτερος 'Ακρίτας, τὸ παλληκαρί παλαιότερον καὶ τὸ 1940 ὁ τσολιάς, ὁ ὁποῖος μὲ προτεταμένον τὸ γενναῖον στήθος του καὶ μὲ χαλύβδινον ψυχικὸν σθένος, ἐπέτυχεν ἐντὸς 15 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ὑπούλου ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἐπιθέσεως κατὰ

1. Βλ. Henri Grégoire, 'Ο Διγενὴς 'Ακρίτας. 'Η Βυζαντινὴ ἐποποιία στὴν ἱστορίᾳ καὶ στὴν ποίησιν, New York (1942), σελ. 5.

2. Βλ. εἰς Ν. Γ. Πολίτου, 'Ακριτικά ἄσματα. 'Ο θάνατος τοῦ Διγενῆ, Λαογρ., 1 (1909), σελ. 253, ἀρ. 42.

τοῦ Ἑθνους, νὰ ἀνατρέψῃ τὸν εἰσβολέα καὶ τὸν ἐκδιώξῃ ἐκ τοῦ ἐδάφους τῶν προγόνων του.

Εἰς τὴν ἐκτίμησιν ὅμως τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιτυχίας ταύτης δέον πάντοτε νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, ἀντιστοίχως πρὸς τὴν προσωπικὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ θάρρος τοῦ πολεμιστοῦ, καὶ τὸ περιβάλλον ὡς καὶ αἱ συνθήκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας διεδραματίσθησαν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα.

Αἱ ἑλληνικαὶ δυνάμεις ὑστέρουν ἀσυγκρίτως εἰς μηχανικὰ πολεμικὰ μέσα, ἀνεφωδιάζοντο οὐχὶ κανονικῶς, ἐνήργουν δὲ στρατιωτικῶς ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας εἰς τόπους μὲ πανίψηλα βουνά, χιονοσκεπῇ, τῶν ὁποίων αἱ πλαγίαι ἀποτελοῦνται ἀπὸ σιδερόπετρες. Ἡ ἀνάβασις εἰς αὐτὰ ἐγένετο διὰ μέσου στενῶν διόδων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν λασπώδεις ἐκ τῶν βορρῶν καὶ τῆς τήξεως τῶν χιόνων, δύσβατοι ἐπομένως, παραλλήλως δὲ καὶ ἀκάλυπτοι, οὕτω δὲ ἐκτεθειμέναι εἰς τὸ πυκνὸν ἐχθρικὸν πῦρ¹.

Παρ' ὅλας ὅμως τὰς δυσχερείας ταύτας ἡ προέλασις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐπετεύχθη ραγδαία πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν βόρειον Ἠπειρον, ἡ ὁποία δυστυχῶς παραμένει ἀκόμη ὑπόδουλος, τοῦ λαοῦ αὐτῆς ὑφισταμένου συστηματικὸν ἀφελληνισμόν.

Ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, προελαύνοντος, κατελήφθησαν κατόπιν ἡ Κορυτσά, ἡ Μοσχόπολις, τὸ Πόγραδετς, ἡ Πρεμετή, τὸ Ἀργυροκάστρον, οἱ Ἀγιοι Σαράντα, τὸ Τεπελένι, ἡ Κλεισούρα καὶ ἄλλαι θέσεις².

Ὁ ἐχθρὸς ἐξαπέλυσε καλῶς παρεσκευασμένην ὑπ' αὐτοῦ γενικὴν ἐπίθεσιν ἐφ' ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ μετώπου τὴν 9ην Μαρτίου 1941.

Εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι δι' αὐτῆς θὰ ἐθραύετο ἡ ἑλληνικὴ ἀντίστασις.

Αἱ προσβολαὶ αὐτοῦ ὑπὸ ἐναλλασσομένας φάσεις σφοδρότητος καὶ χαλαρώσεως διήρκεσαν μέχρι τῆς 25 Μαρτίου, ἀλλ' ὅμως ἄνευ ἀποτελέσματος. Τὸ ἑλληνικὸν μέτωπον παρέμενεν ἄρρηκτον³.

Ἐνῷ ἡ ἐξέλιξις αὕτη τοῦ πολέμου εἶχε φέρεи τὸν ἐχθρὸν εἰς ἀδιέξοδον, προσέδραμον εἰς βοήθειάν του, κατελθούσαι διὰ τῆς Βουλγαρίας, ἰσχυραὶ γερμανικαὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἄνευ ἐπισήμου κηρύξεως τοῦ πολέμου ἤρχισαν ἀπὸ τῆς πρωίας, ὥρας 5.15', τῆς 6 Ἀπριλίου 1941, νὰ ἐπιτίθενται δι' ὅλων τῶν μέσων, ἀεροπορίας, ἀρμάτων μάχης καὶ στρατοῦ, κατὰ τῶν ὁχυρῶν εἰς τὰ σύνορα τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας⁴.

Τὰ προπύργια αὐτὰ τῆς ἀμύνης προέβαλλον ἥρωικὴν καὶ πείσμονα ἀντίστασιν. Τέλος ὅμως πρὸ τοῦ καταγιστικοῦ πυρὸς ἐκ τῶν ὑπερτέρων ἀντιθέτων δυνάμεων ὑπέκλυναν, μάλιστα δὲ ὅτε τμήμα τῆς γερμανικῆς στρατιᾶς,

1. Πρὸβλ. Ἀλεξ. Παπάγου, ἔνθ' ἀν., σελ. 223 - 224.

2. Βλ. ἔνθ' ἀν., σελ. 227 κ.ἐξ., 236, 243 κ.ἐξ.

3. Αὐτόθι, σελ. 247 - 248.

4. Αὐτόθι, σελ. 281. Δ. Γ. Κούσουλα, ἔνθ' ἀν., σελ. 119 κ.ἐξ.

προελάσαν διὰ τοῦ Γιουγκοσλαβικοῦ ἐδάφους, τοῦ ὁροπεδίου τοῦ Μοναστηρίου, εἰσέδυσεν ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸ ἀκαλύπτων ἑλληνογιουγκοσλαβικῶν συνόρων εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν 9ην Ἀπριλίου κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην¹. Τότε ὁ Διοικητὴς τοῦ τμήματος Στρατιάς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, θεωρήσας μάταιον τὸν περαιτέρω ἀγῶνα, προέβη εἰς συνθηκολόγησιν μετὰ τῶν Γερμανῶν, διατάξας οὕτω τὴν παράδοσιν εἰς αὐτοὺς καὶ τῶν ἀνθισταμένων ἐτι φρουρίων.

Ἐντὸς τοῦ προγράμματος καὶ τῆς προσπάθειας ὁργανώσεως μετὰ τῶν βρετανικῶν ἐν Ἑλλάδι δυνάμεων μετώπου ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ προελαύνοντος γερμανικοῦ στρατοῦ, διατάχθη τὴν 12ην Ἀπριλίου ἡ ἐκκένωσις τῆς κατεχομένης βορείου Ἡπείρου καὶ ἡ σύμπτυξις τοῦ στρατοῦ εἰς χῶρον ἐντὸς τῆς Ἡπείρου². Τὸ σχέδιον ὅμως τοῦτο εἰς τὴν ἐφαρμογὴν του δὲν ἐπέτυχεν ἔνεκα τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς αἱ γερμανικαὶ δυνάμεις προωθοῦντο πρὸς νότον.

Ἡ ταχεία αὕτη κίνησις τοῦ ἐχθροῦ ἡ ὁποία ἐξήρθησε τὴν ὁργανομένην ἀντίστασιν καὶ ὠδήγησεν εἰς τὴν συνθηκολόγησιν τῶν Σωμάτων στρατοῦ, Πρώτου, Δευτέρου καὶ Τρίτου, ἄνευ τῆς πρὸς τοῦτο συγκαταθέσεως τοῦ γενικοῦ Ἀρχηγείου³, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἔνεκα τῆς καταρρεύσεως πάσης ἀμύνης ἐγκατάλειψιν τῆς πρωτευούσης ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βασιλέως τὴν 24ην καὶ τὴν 25ην Ἀπριλίου 1941 καὶ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν εἰς τὴν Κρήτην πρὸς συνέχισιν ἐκεῖθεν τοῦ ἀγῶνος.

Οἱ Γερμανοί, μετ' ὀλίγας ἡμέρας, κύριοι τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος μέχρι τοῦ Ταινάρου, παρεσκευάζοντο πρὸς κατάκτησιν καὶ τῆς Κρήτης. Διὰ τὴν προάσπισιν τῆς νήσου δὲν ὑπῆρχεν ἀξιόλογος ἑλληνικὴ δύναμις ἐν αὐτῇ, διότι ἡ στρατευθεῖσα νεότης αὐτῆς εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν κατόπιν τῆς συνθηκολογήσεως διάλυσιν τῆς στρατιάς τὴν 20ην Ἀπριλίου.

Τὴν ἄμυναν οὕτω τῆς νήσου εἶχεν ἀναλάβει ὀλιγαριθμὸς ἑλληνικὴ δύναμις, προχειρῶς συγκροτηθεῖσα, καὶ αἱ ἐπὶ τόπου βρετανικαὶ δυνάμεις καὶ αὐταὶ ἀνεπαρκεῖς εἰς ἀριθμὸν καὶ ἐξοπλισμόν⁴. Οἱ Γερμανοί, μετὰ ἐπανειλημμένους σφοδροτάτους βομβαρδισμοὺς εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου, ἤρχισαν ἀπὸ τῆς 20ῆς Μαΐου νὰ ρίπτουν ἀπὸ τοῦ ἀέρος εἰς τὴν δυτικὴν Κρήτην, εἰς περιοχὰς τοῦ νομοῦ Χανίων, εἴτα εἰς Ρέθυμνον καὶ εἰς Ἡράκλειον, σῶματα ἀλεξιπτωτιστῶν πρὸς κατάληψιν αὐτῆς⁵.

1. Βλ. Ἀλ. ε. ξ. Παπάγου, ἔνθ' ἀν., σελ. 281 - 293.

2. Ἐνθ' ἀν., σελ. 300 κ. ἔξ.

3. Αὐτόθι, σελ. 313 - 314.

4. Βλ. Ἰ. Δ. Μουρέλλου, Ἡ μάχη τῆς Κρήτης, Ἡράκλειον Κρήτης 1950, σελ. 23 ἔξ., 34 κ. ἔξ.

5. Ἐνθ' ἀν., σελ. 105 κ. ἔξ., 112 κ. ἔξ.

Παρά τὸ πλευρὸν τῶν μαχομένων μονάδων προσέδραμεν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ πατρίου ἐδάφους καὶ ὁ λαὸς τῶν πέριξ περιοχῶν, χρησιμοποιοῦν κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως παλαιὰ ὄπλα, λίθους, ξύλα καὶ ὅ,τι ἄλλο μέσον, ἀφοβος πάντοτε πρὸ τῶν εἰς ἀλλεπάλληλα κύματα ἐμφανιζομένων ἐχθρικῶν ἀεροπλάνων καὶ τῶν πολυβολισμῶν καὶ βομβαρδισμῶν ἐξ αὐτῶν¹.

Εἰκόνα χαρακτηριστικὴν τῆς ἀπὸ ἀέρος εἰσβολῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀθρόας προσελεύσεως τοῦ ἀστρατεύτου Κρητικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα παρέχει τὸ ἐπόμενον δημῶδες ἔξισμα, προερχόμενον ἐκ τοῦ χωρίου Ἀγιά τοῦ νομοῦ Χανίων.

Ἕνα πουλὶ καμπήτικο πετᾶ στὰ πάνω μέρια

φέρνει μαντάτα θλιβερά, μαντάτα πικραμμένα.

— *«Οἱ Γερμανοὶ πλακώσανε μὲ χίλια ἀεροπλάνα*
ρίχνουν κανόνια μονετσιὰ, στρατιῶτες μὲ τ' ὀμπρέλλες,
τὴν Κρήτη γιὰ νὰ πάρουνε καὶ νὰ τήνε σκλαβώσουν».

— *«Ἄμε, πουλί, στὸν τόπο σου καὶ πὲς τῶν ἐδικῶ σου,*
ν' ἀνθέξουνε στὸν πόλεμο ὥσπου νὰ κατεβοῦμε,
νὰ δοῦν οἱ κουρσάροι οἱ Γερμανοὶ, πῶς πολεμοῦν οἱ Κρῆτες,
πῶς πολεμοῦν καὶ μάχονται γιὰ τὴν ἐλευθερίά τους»².

Τὸ τραγούδι τοῦτο ἐκφράζει τὴν ἰδιοσυστασίαν τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ τῆς νήσου καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὰς ἱστορικὰς παραδόσεις του, συγχρόνως ὅμως παρουσιάζεται εἰς τοῦτο καὶ ἡ ἐπιδεινυνόμενη κατάστασις ἐκ τῆς ἐχθρικῆς ἀπὸ ἀέρος ἐπιθέσεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετεύχθη ταχέως ἡ ἀποβίβασις δυνάμεως ἱκανῆς καὶ πολεμοφοδίων, ὥστε, συντελούσης συνεχῶς τῆς συντριπτικῆς ἰσχύος τῆς ἀεροπορίας τοῦ ἐχθροῦ, ἡ ὁποία, κυριαρχοῦσα, διέσχιζε ἀδιακόπως τὸν οὐρανὸν τῆς Κρήτης, νὰ ἐξουδετερωθῇ ἡ ἄμυνα καὶ καταληφθῇ ὁ τόπος τὴν 29ην Μαΐου³.

Εἰς τὴν Κρήτην ἦτο οὕτω καθωρισμένον ὑπὸ τῆς μοίρας, κατὰ τὸ δεκαήμερον ἀπὸ 20ῆς μέχρι 29ης Μαΐου 1941, νὰ παιχθῇ ἡ τελευταία σκηνὴ τοῦ δράματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τῆς νυκτὸς τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940.

Ὁ ἐπίλογος τῆς τελευταίας αὐτῆς φάσεως τῶν γεγονότων τοῦ ἀγῶνος, καλουμένης «μάχη τῆς Κρήτης», ὑπῆρξαν τὰ εὐρείας ἐκτάσεως σκληρὰ, εἰς βαθμὸν ἀπανθρωπότητος ἐπιβληθέντα ἀμέσως, ἀντίποινα ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατὰ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ, ἐκδικουμένων τὰς βαρυτάτας ἀπωλείας αὐτῶν εἰς ἔμφυχον ὕλικον κατὰ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην κατὰ τῆς Κρήτης. Ἦσαν

1. Βλ. Ἱ. Δ. Μουρέλλου, ἐνθ' ἄν., σελ. 106.

2. Βλ. εἰς τὸ χφον ὑπ' ἀρ. 1841 Α', σελ. 259 τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἑλλην. Λαογραφίας Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

3. Βλ. Ἱ. Δ. Μουρέλλου, ἐνθ' ἄν., σελ. 456.

δὲ ταῦτα ὁμαδικαὶ ἐκτελέσεις χωρικῶν καὶ ἄλλα βασανιστήρια ἀναρίθμητα.

Τὰς ἀθρόας θανατικὰς ἐκτελέσεις, τὰς ἐρημώσεις, τὰς καταστροφὰς καὶ τὸ πένθος ἐκ τούτων, τὸ ὁποῖον διέσπειραν οὗτοι εἰς τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέχθη, συμφώνως πρὸς τὰς παραδόσεις ἐκ τῶν προγόνων του, ἠθέλησε νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, ἔχει ὡς θέμα τὸ ἀκόλουθον εἰς ὀλίγους στίχους δημῶδες ἕσμα.

- «*Ἀραγε εἶντα ναι ἡ ταραχὴ καὶ ἡ μεγάλη ἀντάρα;
καὶ πλὺ τ' ἀηρόνια δὲ λαλοῦν καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς Κρήτης;*»
— «*Οἱ Γερμανοὶ περάσανε καὶ τὰ μαυροφορέσαν
σκοτώσανε κ' ἐκάφανε...*»¹.

Εἰς ὅλα τὰ ὑπέροχα κατορθώματα γενναιοτήτός του ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὡς καὶ εἰς τὰς δοκιμασίας του, εὐρέθη τότε ὁμονοῶν, οὕτω δὲ ἐπέτυχεν, ὥστε οὐ μόνον νὰ τιμῇ ἑαυτὸν καὶ νὰ ἴσταιται ὑπερήφανος μὲ τὸ μέτωπον ὑψηλὰ ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπισύρῃ τὸν θαυμασμόν, τὸν ἔπαινον καὶ τὴν ἐκτίμησιν πλήθους λαῶν ἐκ τῶν πολιτισμένων τῆς γῆς. Ἐκούσαμεν τότε φλογεροὺς ὕμνους καὶ μεγάλας ὑποσχέσεις ἀμοιβῶν. Δυστυχῶς ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν συμμάχων πάντα ταῦτα ἐλησμονήθησαν ἀργότερον. Οὕτω παρεβλέφθη τὸ δίκαιον ἡμῶν, ἐπικρατησάντων διαφορετικῶν συμφερόντων μετὰ τὴν τελικὴν νίκην. Αὐτὸ ὅμως δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀποθαρρύνῃ, διότι ἠγωνίσθημεν συνεπείς πρὸς τὰς ἱστορικὰς ἡμῶν παραδόσεις· κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἔπος τῆς Ἡπείρου καὶ ἡ μάχη τῆς Κρήτης, ἀνεξαρήτως τῆς καταλήξεως αὐτῶν, ἀποτελοῦν ἀναμφισβήτητον διεθνῶς τίτλον ἱστορικῆς τιμῆς διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἑορταζομένη σήμερον ἐπέτειος τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940 εἶναι ἡμέρα, ὡς καὶ ἡ τῆς 25ης Μαρτίου 1821, ἀναβαπτίσεως τοῦ πνεύματος εἰς τὴν κολυμβήθραν τῆς ἑλληνικῆς διαρκείας τοῦ Ἔθνους, ψυχικῆς ἐνότητος καὶ φωτισμοῦ τοῦ νοῦ πρὸς τὸν δρόμον τῆς ὁμοφροσύνης καὶ τῆς ὁμονοίας, ἐνὶ λόγῳ τῆς ἐθνικῆς ἀρετῆς, ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν λήψιν μεγάλων ἀποφάσεων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν χάριν τοῦ μεγαλείου ὑπὸ πᾶσαν ἔννοιαν τῆς πατρίδος.

Ἡ Ἑλλὰς ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ της εἶναι ἔθνος φιλειρηνικὸν καὶ φιλελεύθερον. Τὰ ἰδεώδη ὅμως αὐτὰ χρειάζονται προστασίαν καὶ περιφρούρησιν, οὐχὶ πάντοτε δι' ἀμύνης ἀλλὰ καὶ δι' ἐπιθέσεως.

Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται προπαρασκευή, προετοιμασία ἔντονος καὶ δραστικῆς ἀνάλογος ἐν πολέμῳ ἀλλὰ καὶ ἐν εἰρήνῃ.

Οὕτω μόνον δύναται τις νὰ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἐλεύθερου. Καὶ θὰ τὸν αἰσθανθῇ, ἐὰν τὸν ἀτομικὸν μόχθον τὸν προσαρμύζῃ ἀντιστοίχως πρὸς τὸν κοινόν, ὥστε ἡ κοινωνία εἰς τοὺς στόχους της καὶ τὰ ἰδεώδη της,

1. Βλ. εἰς χφον, ἐνθ' ἀν., σελ. 272.

νὰ παρουσιάζεται ἡνωμένη. Ἡ διαίρεσις καὶ ἡ διχόνοια ὀδηγεῖ εὐθέως καὶ ταχέως πρὸς τὴν παρακμὴν καὶ τέλος εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας¹.

Τὸ Ἔθνος ἐμεγαλουργήσεν οὕτω διὰ τῆς ὁμοφώνου ἀποφάσεώς του τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1940 νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὸν εἰσβολέα, ὑπέστη δὲ οἷας γνωρίζομεν δοκιμασίας, διὰ τοῦτο ἐδιχάσθη.

Οἱ κίνδυνοι δὲν ἔλειψαν οὔτε θὰ λείπουν. Πρὸ αὐτῶν ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα πάντοτε ἡνωμένοι, ἔχοντες, ὅπως κατὰ τὸ παρελθόν, οὕτω καὶ κατὰ τὸ παρὸν καὶ εἰς τὸ μέλλον, τὸ βλέμμα μετὰ προσοχῆς ἐστραμμένον πρὸς βορρᾶν, μὲ στροφὴν συγχρόνως αὐτοῦ καὶ πρὸς ἀνατολάς, ὅπου ἀπὸ αἰώνων μάχεται τὸ Ἔθνος, ὡς καὶ σήμερον ἀκόμη ἀγωνίζεται πολυετῇ σκληρὸν ἀγῶνα εἰς τὴν μεγαλόνησον Κύπρον, ἀλλὰ καὶ πρὸς δυσμάς, ὅπου παραμένει ἀκόμη ὑπόδουλον μέλος τῆς ἐθνικῆς οἰκογενείας, ἡ Βόρειος Ἡπειρος.

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Εἰς τὴν σύντομον σκιαγραφίαν ταύτην τῆς δραματικῆς περιόδου ἀπὸ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940 μέχρι τῆς 29ης Μαΐου 1941 καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν ἐξ αὐτῆς ἰδιαιτέρως φάσεών τινων τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ ἐπόψεως τῆς συγκινήσεως, τὴν ὁποίαν προεκάλεσαν αὐταὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν πρὸς σύνθεσιν δημωδῶν ῥυθμῶν καὶ λογίων ποιημάτων, ἐπεξήτησα νὰ τονίσω, ὅσον ἐπέτρεπεν ὁ χρόνος, ὅτι ἡ ὅλη ἐποποιεῖα αὕτη ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ ἐν ὁμοφροσύνῃ διατελέσαντος τότε λαοῦ, τοῦ ἐμψυχωμένου εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον διὰ τὰ ἰδεώδη του, ἔπειτα δὲ τῆς χρήσεως τῆς ἀψύχου πολεμικῆς μηχανῆς. Οὕτω μόνον, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, δηλ. ἐνότητος ψυχικῆς, ἀνατάσεως αὐτῆς καὶ πίστεως εἰς τὸν Θεόν, κατέστη τότε δυνατόν νὰ ἀκουσθῇ ἀποτελεσματικὴ ἡ ἐν τῇ μάχῃ ἑλληνικὴ ἰαχὴ « ἄερα », μονόλεκτος εἰς ἔννοιαν τοῦ περιφήμου πολεμιστηρίου παιᾶνος τῶν Σαλαμινομάχων (Αἰσχύλου, Πέρσαι, 402 - 405) :

*ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶν ἔδη,
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών.*

Τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1940 ἐγένετο ἀνταξία ἐπανάληψις τοῦ ἀρχαίου τούτου παιᾶνος.

Εἶθε τὸ Ἔθνος ἡμῶν ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ, νὰ βαδίζῃ ἐν συμπονοῖς πάντοτε τὸν δρόμον τοῦτον τῆς εὐδοξίας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

1. Τὸ πρᾶγμα τοῦτο τονίζει διὰ τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ 1821 ὁ Διον. Σολωμὸς εἰς τὸν Ὕμνον εἰς τὴν ἐλευθερίαν, στροφ. 139 - 147.